

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR
SEMPOZYUMU
IX

11-13 Kasım 2016

B İ L D İ R İ L E R

CİLT II

EDİTÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

**ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IX**

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın / Dr. Coşkun Yılmaz
Prof. Dr. Cengiz Tomar / Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Cemalettin Şahin
Prof. Dr. Erhan Afyoncu / Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı / Doç. Dr. Uğur Demir

Yayın Koordinatörü ve Görsel Araştırma

Serkan Osmanlıoğlu / Hasan Yapıcı

İmla ve Tashih

Cemal Toksoy / Serkan Osmanlıoğlu

Fotoğraf

SMEY / İsmail Küçük / Üsküdar Belediyesi / Müellifler

Kapak Fotoğrafları

Kadir Kendüzler (Gülnuş Emetullah Sultan Camii)

Tasarım ve Uygulama

SMEY / Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt

BİLNET MATBAACILIK

Dudullu Organize Sanayi Bölgesi Birinci Cadde No: 16
Esenkent-Ümraniye/İSTANBUL

ISBN: 978-605-9719-23-0

İstanbul, Aralık 2017

Kitabın telif hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Mimar Sinan Mah. Çavuşdere Cad. No: 35
ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0216 531 30 00 • Faks: 0216 531 32 25

Üsküdar Camii Adlarının Toponomisi ve Adların Dil Bilgisel Yapıları

YRD. DOÇ. DR. ALİ ŞEYLAN
Beykent Üniversitesi

Giriş

“Bir İslâm şehir tipinin üç ana unsuru bulunmaktadır. Bunlar; ‘cami’, ‘pazar’ ve ‘hamam’dır. Câmî, dini vazifelerin yapıldığı ve sosyal münasebetlerin geliştirildiği temel yapıdır. Câmilerin hemen yanında ise pazar yerleri ve hanlar yer almıştır.”¹ İslâmlaşma sürecine bakıldığında ister temelden kurulmuş olsun ister başka bir millete ait olsun; Türk şehirlerinin, kasabalarının, köy ve mahallelerinin de câmî merkezli yerleşim yerleri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. “Osmanlı şehri, kendinden önce var olan kültür üzerine kurulmuş ve XV. yüzyılda Osmanlı şehrinin kuruluşunda önemli bir etken olan vakıf-imaret sistemini oluşturarak XVI. yüzyılda bu sistemi geliştirmiş ve kendine özgü bir şehir ortaya çıkarmıştır.”². “Camiler imaretin tam ortasında ve seçilen yerin en hâkim noktasında bulunur, imaretin diğer parçaları bunun etrafında dizilmiştir.”³

Camileriyle maruf ve meşhur bir şehir olması hasebiyle Üsküdar, çok eskiden beri bu yönüyle de araştırmacıların dikkatini çekmiş, câmilerinin tarihi, topografyası ve inşa edilme süreci çeşitli şekillerde ele alınmış ve hâlihazırda ele alınmaya devam edilmektedir. Gerek Osmanlı mirası câmilere gerekse Cumhuriyet sonrası inşa edilen câmilere bakıldığında; başka bir deyişle Osmanlı Türkçesi dönemi

1 Nuray Güler, [16. Yüzyılda Üsküdar’da Gülfem Hatun Mahallesi (1540-1600)], [Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2008]. s.8-9.

2 Nuray Güler, *a.g.t.*, s. 9.

3 Osman Ergin, , *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939, s. 19.

câmi adlarıyla Türkiye Türkçesi döneminin câmi adları karşılaştırıldığında, tıpkı mimarisinde olduğu gibi adlandırma serüveninde de önemli birtakım farklılıklar, değişiklikler olduğu görülür. Bu değişiklikleri değerlendirmeden önce, hem câmi hem mescit hem de zaman zaman bu kavramların yerine kullanılan diğer kelimelere bakmak gerekmektedir.

Câmi, Mescit ve Diğer Adları

“Kelime olarak anlamları farklı olsa da genelde içerisinde hatibin hutbe okuması için minber bulunan ve cuma namazı kılınan mâbedler câmi olarak adlandırılırken minberi bulunmayan ve cuma namazı kılınmayan mâbedler mescid olarak adlandırılmaktadır. Kur’an-ı Kerim, hadisler ve ilk İslâm kaynaklarında câmi yerine mescid kelimesi kullanıldığı için yukarıdaki ayrımın Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa vb. istisnaları bulunmaktadır.”⁴

TDK Türkçe Sözlükte Câmi, Müslümanların hep birlikte namaz kılmak için toplandıkları yer.”⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Mescit ise, “1.Câmi, 2. İçinde cuma ve bayram namazı kılınmayan, minaresiz küçük câmi.”⁶ olarak tanımlanmıştır. Birbirinden az çok farkla ayrılan bu iki ibadet yeri, hem bizzat mekân hem de ad olarak tarih boyunca karışık bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Esasen Kur’an-ı Kerim’de câmi adı hiç geçmez. Câmi kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan el-mescidü’l-câmi (cemaati toplanan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Kur’an’da, hadislerde ve ilk İslâm kaynaklarında mescid kelimesi geçmektedir. Bugün dünyanın pek çok dilinde câmi adı yerine kullanılan kelimeler, Arapça sücûd sülasi kökünden türetilmiş bir ism-i mekân olan mescid (مسجد) kelimesinin farklı telaffuz şekillerinden başka bir şey değildir.⁷ Mescid kelimesi Kur’an’da tekil ve çoğul olarak; ayrıca sıfat tamlaması şeklinde birçok yerde geçer. Kâbe ve çevresini ifade eden Mescid-i Harâm on beş yerde, Mescid-i Nebevî veya Mescid-i Kuba’nın kastedildiği “takva temeli üzerine kurulu mescid” (et-Tevbe 9/108), Kudüs haremının kastedildiği Mescid-i Aksâ (el-isra 17/1) ve münafıkların Hz. Peygamber’e suikast tertip etmek üzere bina ettikleri Mescid-i Dırar (et-Tevbe 9/ 107) birer ayette zikredilmekte-

4 Ahmet Önkal; Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, c. VII, Ankara 1993, s.46.

5 *Türkçe Sözlük*, c. I, Ankara 1998, s.243.

6 *Türkçe Sözlük*, c. II, Ankara 1998, s.1012.

7 İngilizce mosque, Fransızca mosquée, Almanca moschee, İtalyanca moschea Azerbaycan Türkçesinde mœscid, Başka mezquita, Bengalce masajida, Cava dilinde masjid, Endonezce mesjid, Farsça mescid (مسجد), Hintçe maşjid, Kazak Türkçesinde meşit (meshit), Kırgız Türkçesinde meçit (мечит), Malayca masjid, Özbek Türkçesinde maşjid, Pencapça masajida, Somalicede masaajid, Svahili dilinde msikiti, Tacikçe maşcid (масҷид), Urduca mescid (مسجد), Nyanja dilinde mzikiti, İspanyolcada mezquita vb. Sadece birkaç ülkede câmi kelimesinin çeşitli söylenişleri bulunmaktadır: Arnavutça xhami, Boşnakça džamija, Bulgarca camiya, Hırvatça džamija, Makedonca camiya, Sırpça džamija vb.

dir. Mescid kelimesinin çoğulu olan mesâcid, Kur'an'da altı yerde geçer.”⁸ Hz. Muhammed zamanında, cenaze namazı ile bayram namazlarının kılındığı yer olan musallâ, kelime anlamı bakımından ‘namaz kılınan yer’ demektir. Bunlardan başka, yol boylarındaki üstü açık yerlere de Farsça asıllı bir birleşik isim olan namâzgâh⁹ denilmiştir. Câmî ve mescidlerden sonra namazgâhlar da önemli ibadet mekânlarıdır. Bugün son derece azalan, basit bir alçak duvarla sınırlanmış çimenli toprak bir sahadan ibaret olan namazgâhlar, genellikle şehrin çevresindeki mesire yerlerinde ve şehirden çıkan yolların üzerlerinde kurulmuştur.¹⁰ Ayrıca yine Kur'an'da biri çoğul (mehârib) olmak üzere beş yerde geçen mihrâb kelimesi de dилcilerin çoğuna göre mescid anlamındadır.¹¹ Son olarak, Türkiye dışında, Asya'da birçok yerde veli olarak tanınan şahısların mezarı üstünde veya çevresinde kurulan ziyaret câmilerine ise meşhed adı verilmektedir.¹²

İlk Câmiler

Âl-i İmrân 3/ 96'ya göre, insanlar için inşa edilmiş ilk mabet Kâbe'dir. Surede mâbed yerine beyt kelimesi kullanılmıştır. Rivayete göre onun da ilk bânisi Hz. Adem'dir. Ebu Zerr'in sorduğu sorular üzerine Hz. Peygamber yeryüzünde ilk mescidin Mescid-i Haram, ikincisinin ise Mescid-i Aksa olduğunu açıklamıştır.¹³

Her ne kadar tarihî kaynaklarda ilk câmînin Kuba Mescidi olduğu belirtiliyorsa da, Hz. Ebû Bekir'in Mekke'deki evinin bahçesinde kendisi için yaptığı küçük mescid, özel olmakla beraber bir Müslüman tarafından inşa edilen ilk mescid olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Bazı rivayetler, Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medine'de mescidler yapıldığını göstermektedir. Akabe biatlarından sonra müslümanların sayısı artınca Medine'de mescide ihtiyaç duyulmuştu. Akabe'de Resul-i Ekrem'e ilk biat eden Ebu Ümâme Es'ad b. Zürâre, Mescid-i Nebevî'nin yapıldığı arazideki bir hurma kurutma yerinin etrafını duvarla çevirerek mescid haline getirmişti. Kiblesi Kudüs'e doğru olan bu mescidde Ebu Ümame arkadaş-

8 Ahmet Önkâl, Nebi Bozkurt, , *a.g.m.*, s. 47.

9 “Musahip Ali Ağa Namazgâhı 1654/1064, Ayşe Hanım Namazgâhı 1767/1181, Çeşmi Afet Kadın Namazgâhı, Nevnihal Hatun Namazgâhı 1812/1227, Sultan III. Selim Namazgâhı, Hacı Mustafa Ağa Namazgâhı 1824/1239 ve Harem Ağası Ahmed Ağa Namazgâhı bölgedeki namazgâhlar olarak bilinmektedir. İçlerinde en önemlisi hiç şüphesiz çeşme ile birlikte yapılan en eski tarihli (1654/1064) Musahip Ali Ağa Namazgâhı'dır.” (Kadir Öztürk, *Üsküdar Harem Sementinin Tarihi Gelişimi*, [Basılmamış Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2008].)

10 Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006. s.19.

11 Ahmet Önkâl, Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, s. 47.

12 Semavi Eyice, “Fetihden Önceki Üsküdar”, *Üsküdar Sempozyumu 1: 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, c. I, Zekeriya Kurşun; ve dğr., İstanbul 2004, s.56.

13 Ahmet Önkâl, Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, s. 47.

14 Müslümanların ilk camii konusunda bilim insanları arasında tam bir mutabakattan söz etmek mümkün değildir. Örneğin, Semavi Eyice, “Hz. Peygamber, hicret sırasında Medine'ye girmeden bir süre kaldığı Kuba'da daha sonra “Takva Mescidi” adıyla da anılan ilk ibadet yerini kurdu muştur. Bununla birlikte İslam dünyasının ilk camii olarak Medine'deki Mescid-i Nebevî kabul edilir.” demektedir. (Semavi Eyice, *a.g.m.*, s.57-58)

ları ile birlikte namaz kılardı. Hicretten önce burada cuma namazı da kılınmıştır.¹⁵ Yine Hicret-i Nebevî'den önce; yani Hz. Muhammed'den önce Medine'ye gelen ilk muhacirler Kuba'da bir mescid inşa etmişlerdir. Bu ilk muhacirler, Amr b. Avf oğullarına ait bir hurma kurutma yerini mescid haline getirmişlerdi. Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim burada bir grup muhacire Kudüs'e yönelerek namaz kıldırıyordu. Resûlullah Kuba'ya ulaşınca burayı genişleterek Kuba Mescidi'ni bina etti. Mescid-i Kuba, müslümanların hür ve güvenli bir ortamda yaptıkları umuma açık ilk mescid olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Kur'an'da sözü edilen "ilk günden takva üzerine kurulan mescidin" (et-Tevbe 9/108) Kuba Mescidi olduğu kabul edilir."¹⁶ Kuba Mescidi'nden kısa bir süre sonra Hz. Muhammed'in bizzat inşasında çalıştığı Mescid-i Nebevî yapılır.¹⁷ Akabinde ise peş peşe mescitler bina edilmeye başlar. İslâmiyet'in yayılmasıyla birlikte İslâmlaşan her coğrafyada câmi /mescit yapımı da büyük bir hızla yayılır. Öyle ki daha sonraki asırlarda, her Müslüman ülkenin başındaki kişilerle aileleri ve o ülkenin devlet adamları da kendi adlarına, ne kadar güçlü, ne kadar büyük ve önemli olduklarını simgeleyen harikulade câmiler inşa ettirmişlerdir. Tabii bunda Allah'ın evini inşa etmenin kutsiyeti ile ilgili Kur'an'da geçen âyetlerle hadislerin güçlü tesiri vardır. İnsanların tarih boyunca inşa ettikleri câmi, çeşme, okul vb. yapılara kendi adlarını veya sevdiklerinin adını vermelerinin bir nedeni de 'amel defterleri kapanmasın' diyedir.¹⁸

Anadolu Topraklarında İnşa Edilmiş İlk Câmiler

1071'de kazanılan Malazgirt Zaferi ile kapıları Selçuklu Türklerine açılan Anadolu'nun ilk câmilerinden biri 1100'e doğru yapılan Ani Câmii ile yine 1100'e doğru yapılan Anadolu'nun en eski câmilerinden biri sayılan ve 1135'te tamir edilen Sivas Ulu Câmii Danişmendliler dönemine aittir.¹⁹ Bunlardan başka, 1140'a doğru inşa edilen Kayseri Ulu Câmii, inşasına 1155'te başlanıp 1220 yılın-

15 Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, s. 47.

16 Hüseyin Algül, "Mescid-i Kubâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, s. 279.

17 Müslümanların ilk camii konusunda bilim insanları arasında tam bir mutabakattan söz etmek mümkün değildir. Örneğin, Semavi Eyice, "Hz. Peygamber, hicret sırasında Medine'ye girmeden bir süre kaldığı Kuba'da daha sonra "Takva Mescidi" adıyla da anılan ilk ibadet yerini kurdu muştur. Bununla birlikte İslam dünyasının ilk camii olarak Medine'deki Mescid-i Nebevî kabul edilir." demektedir. (Semavi Eyice, *a.g.e.*, s.57-58)

18 Bugün Zeynep Kamil Hastanesi Sitesi'nin içinde kalmış olan Cevri Kalfa Camii'nin hikâyesi ilginçtir. 1808 yılında meydana gelen bir isyan sırasında sarayı basanlar, o zaman henüz yirmi üç yaşındaki Şehzade Mahmud'u (II. Mahmud) katletmek isterler. Durumu fark eden şehzade saraydaki birileri tarafından kaçırılmaya çalışılır. Eli silahlı adamlar tam şehzadeye ulaşmak üzereyken Cevri Kalfa adamların yüzüne hamamdan kapıldığı külleri savurarak onları durdurur ve II. Mahmud'un bir anlamda hayatını kurtarmış olur. II. Mahmud da bu iyiliği unutmaz, tahta çıktıktan sonra onu ödüllendirir. "Onu Hazinedarbaşılığına getirir. Amel defteri kapanmasın diye de Divanyolu'nda sıbyan mektebi, Üsküdar'da câmiyaptırır." http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=18501 (03.06.2016 tarihinde erişildi.)

19 Semavi Eyice, "Câmi II . Mimari Tarihi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. VII, İstanbul 2004, s. 67.

da I. Alaeddin Keykubad döneminde tamamlanan Konya'daki Alaeddin Câmii, 1179'da yaptırılan Erzurum Ulu Câmii ve 1228- 1229'da yaptırılan Divriği Ulu Câmii, Anadolu topraklarında inşa edilen ilk câimlerdir.

Üsküdar'ın Kıcsa Topografik Yapısı ve İlk Camileri

İstanbul'un Anadolu Yakası'nda yer alan Üsküdar, tarihî kaynaklarda Türk-İslam yurdu olmadan önce aşağı yukarı, Karadeniz sahili ile Karadeniz Boğazı, Marmara arsında bulunan ve Yunanlılarla Romalılar tarafından Bitini (Bithynie) adı verilen büyük, çok verimli toprakları bulunan bölgenin ikinci derecede bir şehri idi.²⁰ İstanbul'un fethinden önce hem Müslümanlar hem de Türkler tarafından birkaç defa kuşatılmış, sonunda bir Türk-İslam şehri olmuştur.

Üsküdar'ın bir prehistorik yerleşim yeri olma ihtimali oldukça yüksektir. Topografyası incelendiğinde Üsküdar'ın bu tür bir prehistorik yerleşim için oldukça müsait olduğu görülür. Zira buranın karakteristik topografyasını tamamlayan, bir anlamda var eden Bülbül Deresi, Çavuş Deresi ve Balaban Deresi'nin alüvyonlarıyla ortaya çıkan düzlükler ile bu derelerin yakın çevresi bu tür bir yerleşim için uygundur.²¹ Tarihsel süreç içinde birçok kavim ve devlet tarafından yönetilen veya istila edilen Üsküdar'ın tarihsel topografyasını etkileyen dönemler açısından değerlendirildiğinde temel olarak dört önemli alt döneme ayrılmıştır: Bizans öncesi dönem, Bizans dönemi, Osmanlı Devleti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi. Bu dönemler aynı zamanda Üsküdar'ın tarihsel topografyasını ortaya çıkaran, ona özgün karakterini veren ve temel özelliklerinin oluşmasına katkı sunan dönemlerdir.

Üsküdar topografyasında ilk dikkati çeken unsurların başında tepeler gelir. Evliya Çelebi, Seyahatname'de Üsküdar'ın dört tepesinden bahseder: Toygar Tepe, Pi-yale Paşa Tepesi (Sultan Tepe), Yassı Tepe ve Çamlıca Tepesi. İ. Hakkı Konyalı bunları eksik bulur ve Küçük Çamlıca Tepesini, Doğançılar Tepesini, Selimiye Tepesini ve Nakkaş Tepe'yi ilave ederek tepelerin sayısını sekize çıkarır.

Üsküdar'ın ilk mahallesi, Damalis Burnu adı verilen bölgeye kurulan Rum Mehmed Paşa Mahallesi'dir. Bu bölgenin güneyinde Salacak sahiline yakın, II. Mehmed'in bânisi olduğu bir mescid inşa edilmiştir. Daha sonra Toygartepe'de Durbali ve Bugünkü Aziz Mahmud Hüdayi Mahallesi'nin sınırları içinde Hamza Fakih Mes-

20 İsmail Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, c. 1, İstanbul 1977, s. 6. .

21 İrfan Özgül, Üsküdar'ın Kentsel-Mekânsal Dönüşümü Bağlamında Rum Mehmed Paşa Camisi'nin Koruma Sorunları, [Basılmamış Y. Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2015]. s. 21.

Fotoğraf 1. Serçe Hatun Câmii

Fotoğraf 2. Bulgurlu Mescid Câmii

citleri inşa edilmiştir. “Rum Mehmed Paşa Câmisi, 1471 yılında büyük bir külliye kompleksinin parçası olarak inşa edilmiştir. Külliyeinin, Üsküdar’a bir kompleks olarak inşa edilen ilk yapı olduğu bilinmektedir. Araştırmalara göre Üsküdar’a kurulan ilk Osmanlı mahallesi bu külliyeinin etrafında oluşmuştur.²² 15.yüzyılın sonlarına doğru, limanın güneyine Kara Davud Paşa Câmii yapılmıştır.

Üsküdar Câmilerinin Bugünkü Durumu

Üsküdar üzerine kaleme alınmış en derli toplu kaynaklardan biri olan İ. Hakkı Konyalı'nın *Abideler ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi* adlı eserinde, alfabetik sırayla 77Câmi, 60 adet mescit yer almaktadır. Eserin 1976 yılında basılmış olduğu, o dönemde Ümraniye'nin henüz Üsküdar'a bağlı bulunduğu, adı geçen bazı câmi ve mescitlerin bir sebepten yıkılıp yok olduğu; yine o dönemde mescit olarak inşa edilen; ancak daha sonra câmiye dönüştürülen eserlerin bulunduğu -Örneğin Kartal Baba Mescidi, Faik Bey Mescidi şimdi birer câmidir, Kuzguncuk'taki Üryânîzâde Câmii 1860'ta mescit olarak inşa edilmiş, 1889'daCâmiye dönüştürülmüştür. Serçe Hatun Mescidi de câmiye dönüştürülmesine karşın bugün minarenin gövde kısmında hem câmi hem de mescit adı birlikte yazılmaktadır (Fotoğraf 1); hatta hem câmi hem mescit kelimeleri eskiden mescit olan bir câmiye birlikte ad olmuşlardır. (Fotoğraf 2)- O zamandan bugüne dek yeni câmi

²² İrfan Özgül, , a.g.t., s.54.

ve mescitlerin yapılmaya devam ettiği vb. parametreler göz önüne alındığında bu rakamların artık pek geçerliliğinin kalmadığı söylenebilir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'de Üsküdar'da dokuz câmi ve bir mescitten söz etmiştir. Yine Ayvansaraylı Hüseyin Efendi'nin yazdığı ve Sâti'nin sonradan zeyl yaptığı *Hadikatü'l-Cevâmi* adlı eserde Üsküdar câmi ve mescitlerin sayısı 77 olarak verilmektedir.

Bugün, en sonuncusu Büyük Çamlıca'da inşa edilmekte olan Büyük Çamlıca Câmi dâhil, Üsküdar câmi ve mescitlerinin sayısı 185'tir.²³ Ancak bu sayı da tam sayıyı vermemektedir. Anlaşıldığına göre bu siteye câmi-mescit adları peyderpey yazılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, câmiler genellikle buldukları şehrin muhkem mevkilerine inşa edilirler. Şehrin en merkezî yerleri, mümkün olan en yüksek ve hâkim alanlar câmilerin inşa alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak son yıllarda yüksek binaların, gökdelenlerin sayısı arttıkça özellikle eski mahalle, semt câmileri bunların arasına sıkışıp kalmış, bazıları görünmez olmuş, bazıları ise bir-iki metre yanına inşa edilen apartmanların dibinde olduklarından, bazılarında sonradan tek ve nispeten kısa minareler eklendiğinden çok yakınına gitmedikçe görünmemekte, ayrıca ezan ve salalar âdeta evlerin içinde okunmaktadır. (Fotoğraf 2). Her türlü yerleşim yerine, meskûn mahallere ihtiyacı nispetinde bina edilen câmi ve mescitler, bu süreçte buldukları yerlerin coğrafik, topografik özellikleri dikkate alınarak inşa edilirler. Öyle ki, çoğu kez bir mahalle veya bir semt, inşa edilen bu kutsal mekânların etrafında oluşmaktadır. Klasik Osmanlı Mahallesi, câmi ya da mescid etrafında gelişerek oluşmaktadır. Bu sebeple câmiyi yaptıran kişinin ismi, câmi çevresinde oluşan bu yeni mahalleye verilmektedir.²⁴ Örneğin, Gülfem Hatun Mahallesi'nin kurulduğu ilk yıllarda rastladığımız bir Üsküdar Şer'iyeye Siciline göre mahallenin adı Gülfem Hatun Câmi Mahallesi diye anılmaktadır.²⁵

Bugün, Üsküdar'da tam 24 sokak, adını bir câmi ya da bir mescitten almıştır. Ayrıca bir sokağın adı Fıstıklı Namazgâh Sokağı'dır. Selimiye Mahallesi, Valide-i Atik Mahallesi, Murat Reis Mahallesi ve Ahmediye Mahallesi de adını bir câmiden ve külliyyeden almıştır.

Camiler genellikle tek başına yapılar halinde olmayıp bilhassa Türklerde imaret, külliye veya manzume adları verilen çeşitli vakıf binalardan oluşan bir yapı top-

23 Bilgiler, Üsküdar Müftülüğünün sitesinden alınmıştır. <http://www.uskudarmuftulugu.gov.tr/inc.php?p=camiiler>. (Erişim tarihi 02.06.2016.)

24 Halil İnalçık, "İstanbul: An Islamic City", *Journal of Islamic Studies*, (1990). c. I, s. 11.

25 Nuray Güler, *a.g.t.*, s. 14.

Fotoğraf 3. Aşçıbaşı Câmii

luluğunun merkezini teşkil ederler. Böylece câmilerin etrafında onlara ek olarak yapılmış arasta (çarşı) darüşşifa, hamam, hazire, türbe, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray, kütüphane, muvakkithane, sebil, tabhane, aşhane-imaret gibi vakıf yapılar da bulunur. Osmanlı döneminde şehirlerarası ana kervan ve sefer yolları üstünde, özellikle XVI. yüzyılda durak yerlerinde menzil külliyelerinin de inşa edildiği görülür ki bunların da merkezlerini bir câmi teşkil eder.²⁶ Hac kervanlarının buluşma yeri olan Üsküdar, bu yönüyle de tarihte önemli bir yere sahiptir.

Üsküdar Câmi Adlarının Toponomisi ve Dil Bilgisel Açıdan Değerlendirilmesi

Yer adlarının veriliş şeklini, anlamını ve geçirmiş olduğu değişimi inceleyen bilim dalı olan toponomi (toponymie) ülkemizde pek çok alandan araştırmacıların ve konuya ilgi duyanların üzerinde çalıştığı bir disiplindir.²⁷ Ancak çalışmamızın esasını teşkil edencâmi adlarının verilme serüveni ve Türkçe dil bilgisine göre değerlendirme konusunda daha önce derli toplu bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Dünyanın en eski ve en köklü dillerinden biri kabul edilen Türkçe, ilk yazılı kaynaklardan günümüze kadar gelişip değişerek, farklı alfabelerle yazılarak varlığını sürdürmüş, kadim kültür unsurlarının incelenmesi, araştırılması, Türk dilinin her devresinin izine rastlamayı mümkün kılmıştır.

Üsküdar câmileri, tarihî süreçte savaş; deprem gibi tabii afetler, ilgisizlik vb. nedenlerle hem yapısal olarak hem de ad bakımından önemli değişikliklere uğramış, bazıları yok olup gitmiş, bir kısmı da günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Üsküdar câmilerini çeşitli şekillerde ele alıp değerlendirmek müm-

²⁶ Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 57.

²⁷ Güven Şahin, "Türkiye'de Yapılmış Toponomi Çalışmaları", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 4, (2010), s. 134.

Fotoğraf 4. Yalın haldeki câmi kelimesi iki i ile yazılmıştır

Fotoğraf 5. "Bu" işaret sıfatından sonra kelimenin yalın hâli yazılmalıdır

kündür. Biz bu çalışmada, câmileri iki ana grupta değerlendirme yolunu seçtik: Bilinen ilk câmiden başlayarak cumhuriyete kadar olan câmiler ve cumhuriyetin ilanından günümüze kadar inşa edilen câmiler. Bunu yapmamızdaki asıl gaye, Osmanlı Türkçesi döneminin dili ile temeli 1908 meşrutiyetinden sonra atılan, yenileşme ve özleşme hareketlerini de bünyesinde taşıyan Türkiye Türkçesi arasındaki gerek kelime hazinesi gerekse imlâ bakımından farklılıkları göz önünde bulundurmak suretiyle câmi adlarının yazılışına bakmaktır. Örneğin, geleneksel imlâda Arapça ve Farsça terkiplerin yazılışı ile bugünkü yazılışları arasında Türk Dil Kurumunun kılavuzuna göre kayda değer farklılıklar mevcuttur.²⁸

Üsküdar câmi adlarına bakmadan önce, câmi kelimesinin kökenine bakmakta yarar vardır. Câmi adı, Arapça cem sülâsi mücerred masdarından türetilmiş bir ism-i fâ'ildir. Kelimenin sonunda bulunan işaret ayın harfinin çeviri-yazıdaki (transkripsiyon alfabesi) karşılığıdır. Ancak Türklerin hançeresinde böyle bir harf bulunmadığından Türkler bu kelimeyi ayın'sız telaffuz etmiş ve Türkiye Türkçesi'nde; yani Latin alfabesine geçildikten sonra ayın'sız yazmıştır. Bir anlamda bu harf yok sayıldığından kelimenin yalın hâli de doğal olarak câmi olmuştur. Eskiden şapkalı "a" da denilen uzun a (â) ile yazılırdı. Fakat kısa a ile yazılması bir anlam kargaşası doğurmadığından yukarıdaki gibi yazılmaktadır. Bugün hangi Türkçe sözlüğe bakılırsa bakılsın, kelimenin madde başı olarak câmi şeklinde yazıldığı görülmesine karşın, saha çalışması yaptığımız Üsküdar câmilerinde bazı yerlerde; hatta bizzat câmi adlarında kelimenin doğru yazılmadığına, çoğunlukla iki i ile yazıldığına şahit olduk:

28 Türk Dil Kurumunun yazım kurallarına göre Farsça izafet terkipleriyle, sıfat terkipleri ve Arapça isim ve sıfat tamlamaları bitişik, tek kelimeli gibi yazılır. Kişi adlarından oluşmuş mahalle, bulvar, cadde, sokak, ilçe, köy vb. yer ve kuruluş adlarında, sondaki unvanlar hariç şahıs adları ayrı yazılır: Yunus Emre Mahallesi; Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Ziya Gökalp Bulvarı; Nene Hatun Caddesi; Fevzi Çakmak Sokağı, Cemal Nadir Sokağı; Koca Mustafapaşa; Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sütçü İmam Üniversitesi vb.

Fotoğraf 6. Aynı yazım yanlış ve başka bir câminin kapısı

Fotoğraf 7. Câminin künyesi hakkında bilgilerin yer aldığı bu tabelada birden fazla yazım yanlış olduğu görülmektedir

Üstelik bu imlâ sorunu sadece câmilerle de sınırlı değildir. Okullarda, üniversitelerde, basın-yayın araçlarında, sosyal medyada, internet sitelerinde velhasıl pek çok yerde bu yazım yanlışıyla karşılaşmak mümkündür.

Bilindiği gibi Türkçenin en işlek eklerinden biri -lı/-li/-lu/-lü ekidir ve bu ek addan Türkçe olumlu sıfat tamlaması yapar. İster eklerle yapılsın ister bir adı niteleyen, belirten bir kelime ya da kelime grubu olsun, Türkçe sıfat tamlamalarında nitelenen ad daima yalın olmak zorundadır: şu adam, mavi boncuk, soğuk oda, perili ev, çinili köşk, çinili câmi vb.

Bu câmi üzerine yapılmış araştırmalarda; hatta bazı lisansüstü çalışmalarda bile aynı imlâ yanlışına rastlanmıştır. İstanbul Üsküdar Çinili *Câmi Çinileri Üzerine Bir Araştırma* adlı çalışmanın başından sonuna kadar aynı imlâ yanlışına rastlanmıştır. Tezin içinden birkaç örnek şöyledir: 4.1.3.1.1.1 Çinili Câmii, Bu mimari eserlerden biri de İstanbul Üsküdar'da yer alan Çinili Câmii'dir. 4.5 Çinili Câmii Çinileri ile İlgili Bilgiler vb.

İnternette Çinili Câmi tarandığında yaklaşık 139.000 sonuç bulundu. Bu sonuçların bir kısmı televizyon için çekilmiş programlardı. Televizyon programı dâhil, sitelerin çoğunda Çinili Câmi'nin iki i ile yazılmış olduğu görüldü. Adını bir sıfattan alan câmilerimizin çoğunun adında benzer yanlışlıklar yapılmakta-

Fotoğraf 8. Üsküdar'ın en görkemli tarihi Câmii olan Selimiye Câmii'nden

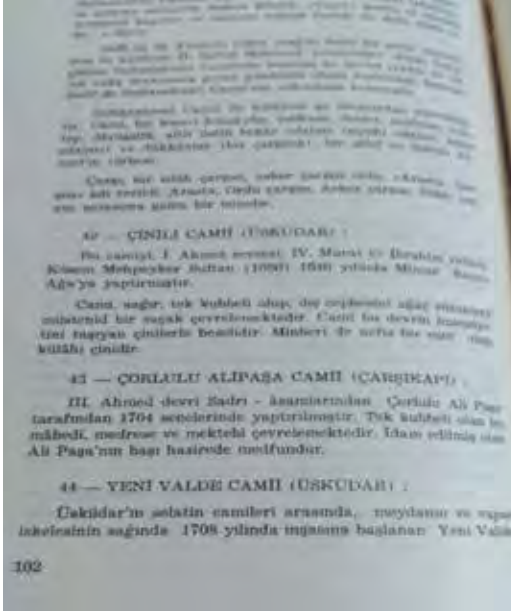

Fotoğraf 9. Görüldüğü gibi, bu câmînin adı Türkçe dil bilgisine uygun yazılmamıştır. (Biz bu çalışmayı yaptığımızda câmînin restorasyonu devam ediyordu; câmî ibadete ve ziyarete kapalı idi)

dır. Mesela, İstanbul Müftülüğünün internet sitesinde ve İstanbul metrosunun kapalı devre yayın ekranında günlerce dönen bir çalışma ile ilgili bilgilendirme reklamında Eminönü'ndeki Yeni Câmî adının Yeni Câmii şeklinde yazıldığına tanık olduk. Oysa câmî kelimesi ancak Türkçe belirtisiz ad tamlaması yapılıırken iki i ile yazılır. Belirtisiz ad tamlaması; tamlayan adın eksiz, tamlanan adın ise üçüncü şahıs iyelik eki almış şeklidir. Burada tamlayanın tamlanana bağlılığı belirsiz; fakat süreklidir. Belirtisiz ad tamlamaları dilimizde çeşitli adlar; özellikle tür, âlet, aygıt, makam, kuruluş görev adı olan birleşik adlar, benzetme vb. özellikli daha başka adlar kurmaya elverişlidir.²⁹ Demek ki belirtisiz ad tamlamasıyla kurulmuş birleşik adlar birer cins adı olabildiği gibi özel ada yakın bir özelliğe de sahiptir. Belirtisiz ad tamlamasında, tamlanana getirilen iyelik üçüncü tekil şahıs eki iki türdür. Tamlanan ünlü ile bitiyorsa -sı/-si/-su/-sü; ünsüz ile bitiyorsa -ı/-i/-u/-ü ekleri getirilir: Gül bahçesi, Üsküdar Belediye-si, Beykent Üniversite-si, 15 Temmuz Şehitler Köprü-sü; baba ev-i, kış güneş-i, yaz yağmur-u vb.

Üsküdar özelinde, Türkiye genelinde pek çok câmî adı bir özel ad ile kurulmuş birer belirtisiz ad tamlamasıdır. Câmî adlarında, tamlananın câmî olması, bu belirtisiz ad tamlamasını iki farklı şekilde yazabilme sonucunu doğurmuştur.

29 Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara 2007, s.272.

Fotoğraf 10. Üsküdar üzerine yazılmış bir kitap. Bu kitapta da Çinli Câmi adı yanlış yazılmıştır

Fotoğraf 11. Tamamen yıkılıp yeniden inşa edilen Câmi, 2016'da ibadete açılmıştır

Daha önce câmi kelimesinin etimolojisinden bahsederken kelimenin Arapça asıllı olduğunu, çeviri-yazı ile câmi' şeklinde yazıldığını, sondaki ' işaretin Arapça ayın (ع) harfini karşıladığını söylenmişti. Arapçada ayın harfi bir ünsüzdür. Dolayısıyla câmi' kelimesinden sonra iyelik üçüncü şahıs eki getirildiğinde, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi ünsüzle biten kelimelere getirilen "i" iyelik eki yazılmalıdır. Çünkü câmi kelimesinin son harfi bir ünsüzdür: Gülfem Hatun Câmi'i, Mihrimâh Sultân Câmi'i vb. Fakat Türklerin hançeresinde böyle bir ünsüz ve tabii olarak onu karşılayan böyle işaret bulunmadığından birer belirtisiz ad tamlaması olan câmi adları da bu harf yok hükmünde sayılarak iki i ile yazıla gelmiştir.

Yeni nesil Câmilerin bazılarında artık .....câmisi şeklinde yazılırken (Fotoğraf 12), eski câmilerle bazı yeni câmilerde geleneksel imlâya bağlı kalınarak .....câmii şeklinde yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir.

Bazı câmilerin tabelalarında hem .....Camii hem de .....câmisi birlikte yer almaktadır. (Fotoğraf 12).

Üsküdar Câmilerini incelerken hem câmi adlarının yazılışında hem de genel olarak câmi adının yazılışında dil bilgisel açıdan yanlışlıklara ve farklı yazılışlarına da rastlamak mümkündür.

Televizyonlarda Câmilerle ilgili haberler verilirken benzer hatalar burada da karşımıza çıkmaktadır:

Fotoğraf 12. Yukarıda Atik Valide Câmii, alttaki tabelada Atik Valide Câmisi yazmaktadır

Fotoğraf 13. İki i harfinin arasındaki tire, ayın harfi olarak düşünülmüş olmalıdır

Câmi adlarının bir kısmında, câmiye adını vermiş ya da adı verilmiş kişinin lakabı da yer almaktadır. TDK Yazım Kılavuzu'na göre, kişi adları ve unvanlarından oluşmuş mahalle, meydan, köy vb. yer ve kuruluş adlarında unvan kelimesi sonunda ise gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır. Ancak câmi adlarında bu kurala da pek riayet edilmediği görülmüştür.

Camilerimizle ilgili önemli bir sorun da künyeleriyle ilgilidir. Câmileri incelerken çoğunlukla mermer bir tablet üzerine yazılmış eksik bilgilerle, Câmilerin uhrevi ve manevi çizgisinden uzak, bir kısmı oldukça özensiz, bir kısmı oldukça eskimiş hâllerleriyle birtakım tabelalarla karşılaştırıldı.

Câmi adları üzerine yaptığımız çalışmada karşılaştığımız en ciddi dil bilgisi yanlışlarından biri de Türkçe tamlamaların üzerine Farsça tamlama getirilmesidir. Hiçbir dil bilgisi kuralıyla izahı mümkün olmayan bu yazım yanlışı, özellikle tarihî yapılarda görülmektedir:

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur:

Caminin adı: Çiçekçi Küçük Selimiye Câmii (Türkçe Belirtisiz ad tamlaması)

Eklenecek sıfat: Arapça asıllı şerif. Kutsal, şerefli anlamında...câmi-i şerif.

Türkçede sıfatlar addan önce gelir: büyük ev, akıllı çocuk, şerefli adam, kutsal mekân vs.

Fotoğraf 14. Burada da iki i arasında bir nokta göze çarpmaktadır. Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâi'nin adı da bazen Hüdâi, bazen Hüdâi şeklinde yazılmıştır

Fotoğraf 15. Burada Hüdai yazılmıştır

Bir belirtisiz ad tamlamasına sıfat getirilmek istendiğinde de aynı kural geçerlidir: büyük sokak kapısı, çiçekli çorba kâsesi, eski dışişleri bakanı vb.

Üstelik “câmiî şerifi” tamlamasında şerifi kelimesinin sonundaki “i” de aslında üçüncü şahıs iyelik ekinde başka bir şey değildir. Türkçede iki iyelik eki üst üste gelmediğinden Çiçekçi Küçük Selimiye Câmiî Şerîfi gibi yazılışlar yanlışır.

Türkçe dil bilgisi kuralına göre ancak şöyle yazılabilir:

Câmi-i Şerif Çiçekçi Küçük Selimiye Câmiî

Cami-i şerif tamlaması tek başına kullanılabilir; ancak bu Farsça bir yapı olduğundan burada da mutlaka izafet kesresi (-i) gösterilmelidir.

Mihrimâh Sultân Câmiî, Mimar Sinan'ın erken dönem eserlerinden olup 1548'de inşaatı tamamlanan Üsküdar'daki beş selâtin Câmisinden biridir. Sinan, 14 yıl sonra İstanbul Edirnekapı'da aynı adı taşıyan bir câmi daha inşa eder. Kanuni'nin kızı olan Mihrimâh'ın adı Farsça mihr ü mâh bağlama grubunun değişmiş hâlidir. Mihr ü mâh: 1. Güneş ve ay, 2. sevgi, 3. Eylül ayı anlamlarına gelmektedir.

Yapımına 1469 yılında başlanıp 1471 yılında tamamlanarak ibadete açılan Rum Mehmed Paşa Câmiî'nin adı da çeşitli kaynaklarda ve bizzat câmi duvarının üstündeki mermer tabletlerde Rumî Mehmed Paşa şeklinde de yazılmıştır.

Arapça asıllı Rûm kelimesi tarih boyunca üç farklı anlamda kullanıldığından zaman zaman karışıklığa neden olmuş, yazım ve anlam karmaşası ortaya çıkarmıştır. Bu kelimedenden türetilmiş Rûmî kelimesi de bu karmaşadan nasibini almıştır. TDK Güncel Türkçe Sözlük Rum kelimesini; 1. (özel, isim) Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse. 2. (özel, tarih) Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan, Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk. 3. (özel) Anadolu, şeklinde tanımlar. Rûmî kelimesini ise şöyle tanımlar; 1. (sıfat, tarih) Anadolu ile ilgili, Anadolu'ya bağlı, Anadolu'da yaşayan. 2. Bizans İmparatorluğu'na ve bu impara-

Fotoğraf 16. Burada Hüdâyî şeklinde yazılmıştır

Fotoğraf 17. Bu tabelada da hem ad farklı yazılmış hem de başka dil bilgisel hatalar yapılmıştır

torluğun egemenliği altındaki kimselere ilişkin. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi Rûmî, Bizans egemenliği altındaki kimselere ilişkin şeyler için kullanılabilir, bir de Anadolu lu anlamında kullanılabilir; başka bir deyişle bir yere mensup kişiler için bir sıfat olabilir: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Bursevî, Konevî, Üsküdarî vb. Rum kelimesi bir yeri değil bir halkı, bir milliyeti temsil etmektedir. Dolayısıyla Türkî, Almanî, Fransızî vs. diyemeyeceğimiz gibi aslı Rum olan birine de Rûmî diyemeyiz.

Üsküdar'da inşa edilmiş yeni nesil câmilerden biri de Karaca Ahmet Mezarlığında bulunan ŞakirinCâmiî'dir. Câminin künyesinin yer aldığı tabelada dikkat çekici bir detay göze çarpmaktadır: Künye Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak yazılmıştır. Ancak dikkatli bakıldığında harekeli celi sülüsle yazılanın Arapça değil, Arap alfabesiyle Türkçe bir cümle olduğu görülür. Yazıda bazı Türkçe kelimelerin Arapça dil bilgisine göre yazıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Üsküdar Altunizade'de, eskisi yıkılıp yerine tamamen farklı bir tarzda yenisi inşa edilen ve tam adı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uygulama Câmiî olan yenil nesil câminin hem cadde tarafında hem de diğer cenahlarında bilmeyen için câminin adını ve künyesini gösteren herhangi bir levha, tabela bulunmamaktadır.

Fotoğraf 18. Sokak adı Hüdai, hemen altındaki mahalle adı Hüdaiyi şeklinde yazılmıştır. Yani aynı tabelada bile bir imlâ birliğinden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca, Mahmud yerine ise Mahmud yazılmıştır

Fotoğraf 19. Buradaki yazılış, izah edilemeyecek kadar yanlış ve özensizdir

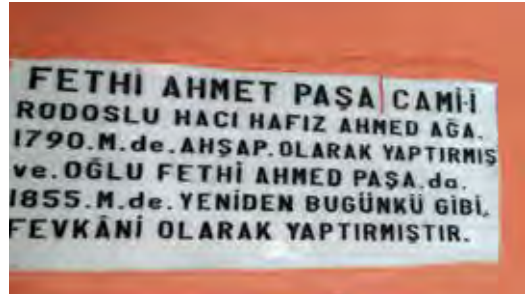
Fotoğraf 20. Câmii'de değil Câmii'nde olmalıdır

Fotoğraf 21. İyelik üçüncü şahıs ekinden sonra ad durum ekleri getirildiğinde araya bir -n- kaynaştırma ünsüzü girer: Çamlıca Câmii'nde

Fotoğraf 22. Baba, bir lakap olduğundan bitişik yazılmalıdır

Fotoğraf 23. Paşa bir lakaptır ve TDK Türkçe Sözlüğe göre Ahmet adı ile bitişik olarak yazılmalıdır: Fethi Ahmetpaşa

Fotoğraf 24. TDK Yazım Kılavuzuna göre, müftülük doğrusunu yazmıştır

Fotoğraf 25. Aynı câminin adı aynı yerde iki farklı şekilde yazılmıştır

ÜSKÜDAR CAMİİ ADLARININ TOPONOMİSİ VE
ADLARIN DİL BİLGİSEL YAPILARI

Fotoğraf 26. Aynı câminin adı aynı yerde iki farklı şekilde yazılmıştır

Fotoğraf 28. TDK Yazım Kılavuzuna göre baştaki lakaplar ayrı, addan sonra gelen lakaplar bitişik yazılmalıdır. Burada ise tam tersi bir durum söz konusudur. Üstelik bir yerde Davut, bir yerde Davud yazılmıştır

Fotoğraf 27. Bu câminin adı dil bilgisi kurallarına uygun yazılmıştır; ama bu tabelada bilgiler oldukça eski ve özensizdir

Fotoğraf 29. Görkemli Yeni Valide Câmii'nin künyesi

Fotoğraf 30. Câmi ile ilgili bilgiler oldukça yetersiz

Fotoğraf 31. Üstteki künye kısa ve yetersiz, altındaki oldukça uzun

Fotoğraf 32. Üsküdar'ın en güzel tarihî câmilerinden biri olan Atik Valide Câmii'ne hiç yakışmayan bir tabela. Üstelik bu kısa künyede en az iki yazım yanlışı vardır

Fotoğraf 33. Üsküdar'ın en gözde Cämilerinden biri nam-ı diğer Kuşkonmaz Cämii...Üstteki tabela okunmayacak derecede eski, alttaki tabelanın İngilizcesinde yanlış var. Bu Cämi, konumu itibariyle yabancı turistlerin de daima ilgisini çekmektedir

Fotoğraf 34. Aynı cäminin cadde tarafına bakan kısmında bulunan iki tabela daha

Fotoğraf 35. Çok yakından çekince ancak okunabilen bir tabela

Fotoğraf 36-37. Üsküdar'ın orta yerinde bulunan cämi ve türbe çok daha güzel, yeni ve buranın kutsiyetine yakışır tabelalar hak ediyor

Fotoğraf 38. Lakap sonda bulunduğundan bitişik yazılmalıdır. Ayrıca cäminin küyesinin yazılı olduğu mermer tabletteki bilgiler eksik ve pek anlaşılılmaktadır. Tabletteki 'Açık Türbe'nin ne olduğunu cäminin tarihini bilmeyen anlayamaz

Fotoğraf 39. Aşçıbaşı Cämii'nin küyesinin bulunduğu tabela, gördüklerimizin içinde en yakışksız ve Türkçesi en kötü olanıdır

ÜSKÜDAR CAMİİ ADLARININ TOPONOMİSİ VE
ADLARIN DİL BİLGİSEL YAPILARI

Fotoğraf 40. Burada da birden çok ve başka türlü yazım yanlışları ile özensizlik göze çarpmaktadır

Fotoğraf 41. Çiçekçi Küçük Selimiye Câmii Şerifi yazılışı Türkçe dil bilgisi kurallarına uymamaktadır

Fotoğraf 42. Aynı yanlış bu câmî adında da görülmektedir. Doğrusu, Câmî-i Şerif Aziz Mahmüd Hüdâî Hazretleri Camii şeklindedir

Fotoğraf 44. Câmî-i şerif şeklinde yazılmıştır

Fotoğraf 43. Farsça tamlama şu şekilde yazılmalıdır: Câmî-i şerif. Câmî inşaatını yöneten kişinin adı Hacı Yüksek Mühendis Ahmet Karaman değil, Yüksek Mühendis Hacı Ahmet Karaman olmalıdır

Fotoğraf 45. Aynı yazım yanlış burada da söz konusudur. Üstelik câmîyi yaptıranın adı Şerif Ender Kitapçı da olabilir. Bir önceki fotoğrafta soyadı Kitapçı şeklinde yazılmıştır

Fotoğraf 46. Bu câmînin adı da Arapça bir ad tamlaması içermektedir. Osmanlı Türkçesi dönemi câmîsi olduğundan bu türden yazılış mümkündür. Fakat burada da Mehmet adı -t ile yazılmıştır, "câmîi şerifi" yazılışı da yanlışdır

Fotoğraf 47-48-49. Tabelalar hem eski hem de kolayca görülebilecek yerde değiller

Fotoğraf 49.

Osmanlı Türkçesi Dönemi Câmileri

Adını Bir Kişi İsminden Almış Olan Câmiler

Bu Câmilerin hepsi birer belirtisiz ad tamlamasıdır.

Abdullah Ağa Câmii: Bostancıbaşı Abdullah Ağa Câmii, Beylerbeyi Abdullah Ağa Câmii de denilmektedir. Câmi, III. Murat'ın bostancı başlarından Abdullah Ağa tarafından M. 1581 yılında yaptırılmıştır. İstavroz Câmii olarak da bilinir.

Abdurrahman Ağa Câmii: Paşalimanı Câmii de denilmektedir. Bânisi, Sultan III. Mustafa'nın silâhdarlığında bulunmuş olan Abdurrahman Ağa'dır. Câmînin yapılış tarihi H. 1180 (M. 1766-67)'dir.

Abdülbaki Efendi Câmii: Kitabesinden anlaşıldığına göre, H. 1063 (M. 1652) tarihinde inşa edilmiştir. câmi harap ve namaz kılınmaz bir halde iken bir hayır sahibi tarafından H. 1292 (M. 1877) yılında yeniden ihya edilmiştir. 1965 yılında ciddi bir tamir görmüştür.

Ağa Câmii: Bânisi, Akağalardan Darü'ssaâde Ağası olan Malatyalı İsmail Ağa'dır. Câmînin yapımı H. 1045 (M. 1635) tamamlanmıştır. Malatyalı İsmail Ağa Câmii olarak da bilinir.

Ahmediye Câmii: Bânisi, Melek lâkabıyla anılan Eminzâde Ahmed Ağa'dır. Bir câmi, bir medrese, bir kütüphane, bir sebil ve iki çeşmeden oluşan külliye yapım tarihi H. 1134 (M. 1721) senesidir.

Ahmed Çelebi Câmii: Bânisi, Ahmed Çelebi adında bir hayır sahibidir. Câmi, H. 975 (M. 1567) yılında inşa edilmiştir.

Altunîzâde Câmii: Altunîzâde İsmail Zühtü Paşa, devrin büyük gemi tüccarlarından olan ve bu mahalleye adı verilen Altunî Ali Efendi'nin oğlu olup Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Han dönemlerinde yaşamış ve önemli görevlere getirilmiştir. Burada da Altunîzâde Câmii'ni yaptırmıştı. câminin tam adı Altunîzâde İsmail Zühtü Paşa Câmii'dir. Yapım yılı M. 1865'tir.

Arakiyeci Hacı Mehmet Ağa Câmii: Kapıağası Mescidi de denilmektedir. Mescit olarak Arakiyeci (Takkeci) Hacı Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bu zat, 950 (1543)'te vefat ettiğine göre, mabet bu tarihten evvel yapılmış olmalıdır.

Aşçıbaşı Câmii: Sultan IV. Mehmed'in aşçıbaşı Mehmet Efendi tarafından M. 1650 yılında yaptırılmıştır.

Ayazma Câmii: 1760-1761 yıllarında Sultan III. Mustafa tarafından annesi Mihrişah Sultan ile kardeşi Şehzade Süleyman adlarına Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırıldığı hâlde, halk arasında yaptıranın adıyla değil, yakınında bulunan su kaynağıyla anılır olmuştur. Rumca asıllı bir kelime olan ayazma, Rumların kutsal saydıkları kaynak veya pınar demektir.

Azîz Mahmûd Hüdayî Efendi Câmii: Câmi, H. 1003 (M. 1594) yılında Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa'nın kızı Ayşe Hanım Sultan tarafından Azîz Mahmûd Hüdayî Efendi adına yaptırılmıştır. Azîz Mahmûd Hüdayî Efendi (1541-1628), Anadolu'da yetişen büyük velîlerdendir. Celvetiye Tarikatının kurucusudur.

Bâkî Efendi Câmii (Abdülbâkî Efendi Câmii): H. 1054 (M. 1644) tarihinde Sultantepe'de inşa edilmiştir. Abdülbâkî Efendi, Hasan Paşa'nın oğludur. Müderris olduktan sonra İzmir ve Halep kadısı oldu. 1069 Zilkadesinde (Temmuz/Ağustos 1659) vefat etmiştir.

Bodrumî Ömer Efendi Câmii: Mabet, Sultan II. Abdülhamit devrinde Bodrumlu Ömer Lüti Efendi tarafından H. 1309 (M. 1891-1892) tarihinde yaptırılmıştır. Câmii'nin bânisi Ömer Lütfi Efendi, Şeyhülislâmdır.

Bulgurlu Câmii: Câminin yapıldığı tarih belli değildir. Fatih Sultan Mehmed devrinde yapıldığı anılmaktadır.

Cevrî Kalfa Câmii: Cevrî Usta Câmii ya da Nuhkuyusu Câmii de denilmektedir. M. 1826'da Vak'a-i Hayriye denilen, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında diğer Bektâşî Tekkeleri gibi yıktırıldığı ve yerine sonradan Cevrî Usta'nın ruhu için bir câmi yapıldığı sanılmaktadır.

Çakırcıbaşı Hasan Paşa Câmii: Doğancılar Câmii de denilmektedir. Bu bölgede inşa edilen ilk câmi olması bakımından önemli bir yeri haizdir. H. 955 (M. 1548) tarihinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Bânisi, Çakırcıbaşı Hasan Paşa'dır. Enderun'dan yetişmiş, Çakırcıbaşı olmuş ve sonra çırağ edilmiştir. Bu sırada M. 1560'ta İran'a elçi olarak gönderilmiş ve dönüşünde ümeradan olmuştur. Çakırcı, Yeniçeri Ocağı'ndan ve padişahın maiyyetinde bulunan, onunla birlikte ava giden sınıfın da adıdır. Bunlar doğan cinsinden 'çakır' adlı av kuşlarını taşırlar, kullanırlar ve terbiye ederlerdi. Çakırcıbaşı, çakırcıların amiri idi.

Faik Bey Câmii: Bânisi, Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul Belediyesi "Esnaf Müfettişliği" görevinde bulunan Hacı Ahmet Faik Bey'dir. Şehremaneti Esnaf Müfettişi Hacı

Ahmet Faik Efendi, bu yapıyı aslında mescit olarak inşa ettirmiş, daha sonra câmiye dönüştürülmüştür. Mescidin yapılış tarihi bilinmemektedir.

Fatih Sultan Mehmed Câmii: Üsküdar'da yapılan ilk Müslüman mâbedinin bu câmi olduğu söylenmektedir. İstanbul 29 Mayıs 1453'te fethedildiğine göre, ahşap olduğu sanılan mabet, muhasara sırasında yapılmış olmalıdır.

Fatma Hatun Câmii: Selamsız'da, Murat Reis Mahallesi'nde yer alan câmi M. 1763 yılında Fatma Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. Fatma Hatun, Tersane Emni Maktul Hüseyin Efendi'nin kızı ve Elmas Mehmet Paşa'nın, adıyla anılan câmiin imamı İbrahim Efendinin eşidir.

Fenâyî Ali Efendi Câmii: Fenâyî Tekkesi Mescidi veya Yıldızlı Tekke Mescidi de denilir. Bânisi, Kutahyalı eş-Şeyh es-Seyyid Ali Efendi'dir. H. 1126 (M. 1714) tarihinde ibadete açılmıştır.

Feridun Paşa Câmii:Câmi, eski mutasarrıf İbrahim Sarım Bey'in oğlu Ferik Feridun Paşa tarafından H. 1330 (M. 1912) tarihinde yaptırılmıştır.

Fethi Ahmed Paşa Câmii: Karacaahmet Câmii ve Rodosî Câmii de denilir. Câmiin ilk bânisi, Fethi Ahmet Paşa'nın babası, Rodoslu Hafız Ahmet Ağa'dır. Ahşap olarak yaptırılan bu câmi, takriben M. 1795 yıllarında inşa edilmiştir. Zamanla harap olan mabet, şimdiki şekliyle, Fethi Ahmet Paşa tarafından H. 1272 (M. 1855) tarihinde yeniden yaptırılmıştır.

Fevziye Câmii: Bülbülderesi Câmii de denilmektedir. Câmi, H. 1300 (M. 1882-1883) tarihinde Selânikliler tarafından aralarında para toplamak sureti ile yaptırılmıştır. Câmi, 1956-1957 yıllarında Selânikli Dilber kardeşler ile Kayserili Taşçı Turan Kavrem tarafından yapılan tamirden sonra bugünkü şeklini almıştır.

Geredeli Mehmed Çelebi Câmii: Geredeli Mehmed Efendi tarafından Gerediler mahallesine H. 998 yılında mescit olarak yaptırılmıştır. 1941 yılında çökmüş ve arsa olarak kalmıştır. Daha sonra çimento ve kum deposu olarak kullanılmış, 1997'de hayırsever iş adamları tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Gülfem Hatun Câmii: Şehzâde Murad'ın annesi olan ve Kanunî'den beş yıl önce, M. 1561'de vefat eden Gülfem Hatun tarafından M. 1539-1540 yıllarında yaptırılmıştır.³⁰

Hacı Bedel Mustafa Efendi Câmii: Çanakkale Savaşı'nda şehit olan Hacı Bedel isimli bir zât tarafından ihya edildiği için bu ad verilmiştir. Aslında câminin ilk adı Atpazarı Osman Efendi Mescidi'dir. Bânisi Osman Efendi, Hüdâyî Mahmud Efendi Hazretleri âsitânesinin şeyhlerindendir. Mescidin ilk yapılış tarihi H. 1133 (M. 1720)'tür.

Hacı Hesnâ Hatun Câmii: Bâniyesi, Hacı Hatice Hesnâ Hatun'dur. Hacı Hesna Hatun'un kocası Seydişehirli Kurtoğlu Arslan Ağa tarafından, karısı adına yapılmıştır. Vakfiyesi, 993 (1585) tarihlidir. Sultantepe'de yaptırılan ilk eser bu câmidir. Câmi, H. 1308 (M.1890) Sultantepe yangınında türbe ile beraber tamamen yanmış ve H. 1318 (M.1900) yılında fevkânî olarak yeniden yapılmıştır.

Hacı Ömer Efendi Câmii: Hacı Ömer adlı bir hayırsever tarafından yapıldığı bilinen câminin yapılış tarihi bilinmemektedir. Kitabesinden câminin H.1312'de yenilendiği anlaşılmaktadır.

Hamid-i Evvel Câmii: Sultan I. Abdülhamit tarafından M. 1778 yılında annesi Rabia Sultan'ın anısına, dönemin baş mimarı Mimar Tahir Ağa'ya yaptırılmıştır. Rabia Sultan anısına yaptırılmasına karşın câmi onun adıyla anılmamaktadır. Bu câmiye Beylerbeyi Câmii diyenler de vardır.

Hüsrev Ağa Câmii: Eski Hamam Câmii de denilir. Bânisi Hüsrev Ağa ve câminin yapılış tarihi ile ilgili yeterli bilgi yoktur. "Eski Eserler'deki bir kayıтта, dârü'ssaade ağası Hüsrev Ağa'nın, 930 (1523-24) tarihinde vefat ettiği yazılıdır. Bu doğ-

30 Bir halk rivayetine göre, Gülfem Hatun, Sultan Süleyman'ın en beğendiği cariyesi imiş. Birçok geceler onu yanına almış. Yine bir gün nöbet sırası kendisine geldiğinde, nöbetini para karşılığında başka bir cariyeye satmış; çünkü camiinin yapımına para lâzım imiş. Padişah'tan istese fazlasıyla alabileceği halde istememiş.

Mabedini kendi parası ile yaptırmayı arzulamış. Sultan, Gülfem'i bekler iken karşısında bir başkasını görünce çok öfkelenmiş ve hele aşkının para karşılığında bir başkasına satılması onu büsbütün çileden çıkararak Gülfem Hatun'a on değnek vurulmasını emretmiş. Bu darbelere dayanamayıp hastalanan Gülfem, çok geçmeden vefat etmiş. Kanunî, bu neticeden çok müteessir olmuş; hele gerçek durumu da öğrenince, üzüntüsü büsbütün artmış ve camiinin derhal bitirilmesini, kendisine bir türbe ve camiinin kible yönüne de bir mektep ile medrese yapılmasını buyurmuş. (Haskan, a.g.e., s. 202).

ru olduğu takdirde mabet, en geç 1520 tarihlerinde yapılmış demektir. Bu da, Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği yıldır." (Haskan, a.g.e, s. 214).

İhsâniye Câmii: Bânisi, Sultan III. Osman'dır. Câmi, H. 1169 (M. 1755-1756) yılında inşa edilmiştir. Cümle kapısı üzerindeki kitabeye göre, câmi ilk defa ahşap olarak yapılmış, 108 yıl sonra bir yangında neredeyse tamamen yanmış ve bu haliyle 10 sene kaldıktan sonra Sultan Abdülaziz zamanında onun vakfından kâgir olarak yeniden yapılmıştır.

İhsâniye Mescidi: Bânisi, Sultan III. Osman'dır. İhsaniye Câmii ile beraber aynı zamanda yani H. 1169 (M. 1755-1756) yılında inşa edilmiştir. Daha sonra tamamen yıkılmış olan mescit, Vakıflar Müdürlüğü tarafından 1988'de yeniden inşa edilmeye başlanmış ve 1990 senesi başında tamamlanarak ibadete açılmıştır.

İrânlılar Mescidi: Seyyid Ahmed Deresi Câmisi de denilmektedir. Minaresi olmayan fevkânî bir yapıdır ve bir kitâbesi olmadığından hangi tarihte yapıldığı, belli değildir. Rivayete göre mabet, 1853 yılında, Hacı Hüseyin Ali tarafından, ahşap olarak yapılmış ve onun adı ile anılar olmuştur. 1921'de İstanbul'daki İrânlıların yardımlarıyla yeniden inşa edilmiştir.

Kaptan Paşa Câmii: Kaymak Mustafa Paşa Câmii de denilmektedir. Eskiden, Kaptan Paşa Câmii'nin yerinde, H. 905 (M. 1499-1500) tarihinde vefat eden, Hamza Fakih namında bir zatın, yaptırmış olduğu mescit bulunuyordu. Zamanla harap olan mabet, hesaplara göre 240 yıl sonra H. 1140 (M. 1727-1728) tarihinde, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın damadı Kaptan-ı Deryâ Kaymak Mustafa Paşa tarafından şimdiki şekliyle yeniden yaptırılmıştır.

Kara Dâvûd Paşa Câmii: Bânisi Kara Nişancı Dâvûd Çelebi'dir. İlk olarak M.1495 yılında inşa edilmiş olan câmi Ayasofya'yı andırdığı için halk arasında 'Üsküdar'ın Ayasofyası' olarak nitelendirilmiştir.

Kavsara Baba Câmii: Bânisi, Kavsarazâde Mustafa Dede'dir. Arapça asıllı bir kelime olan kavsara, 'sepet' demektir. Câmînin ilk yapılış tarihi belli değildir. Sepetçiler şeyhi Mustafa Dede H. 1067 (M. 1656-1657) tarihinde vefat ettiğine göre, mabet en geç M. 1655'te yapılmış olmalıdır.

Kerime Hatun Câmii:Câmi, H. 1068 (M. 1658) tarihinde Kapıağası Ahmet Ağa tarafından ölen annesi Kerime Hanım'ın ruhunu şad etmek için yaptırılmıştır.

Kısıklı Câmii: Câmî, Sultan II. Bayezid devri bostancılarından Abdullah Ağa tarafından yaptırılmıştır. İlk yapım tarihi bilinmemektedir.

Kumru Mescidi: Abdi Efendi Câmii de denilmektedir. Bânisi, Kumru Mehmet Ağa'dır. İlk yapılışı H. 1056 (M. 1646) veya H.1060 (M. 1650) tarihleri arasındadır. Çok tamir gördüğü için adı da birkaç defa değişmiştir.

Kurbağı Nasuh Câmii: Kurbağı ve Kurban Nasuh denilen bir kişi tarafından inşa ettirilen câmi Kurbağı Nasuh'un Mimar Sinan'ın kalfalarından olduğu ve Valide-i Atik Câmii'nin yapımında bulunduğu söylenir.

Küçük Çamlıca Mesiresi Câmii: Câmi 1986 tarihinde yapılmıştır.

Mehmed Tâhir Efendi Câmii: Harem İskelesi Câmii de denilmektedir. Câmi, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılmıştır. Ön cephesinin köşeleri yuvarlak olup bu kısmın sağ üst tarafında ve saçak altında H. 1242 (M. 1826) tarihi okunmaktadır. Bu tarihten, câminin Sultan II. Mahmut devrinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Mihrimah Sultân Câmii: Câmi, medrese, imaret, tabhane, türbe, sıbyan mektebi ve handan oluşan külliye, Mihrimah Sultan tarafından, kocası Rüstem Paşa sadrazam olduktan dört yıl sonra 1548'de Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İskele Câmii de deniliyor.

Mîrâhûr Câmii: İmrahor Câmii de denilmektedir. H. 1006 (M. 1597) senesinde yapılmıştır. Bânisi, Sadrazam Cağalazâde Sinan Paşa'nın mirahuru el-Hac Mehmet Ağa'dır.

Mîrâhûr, Farsça mîr ile âhûr kelimelerden oluşmuş Farsça bir birleşiktir. İmrahor kelimesi ise Arapça *emîr* ile Farsça *âhûr* kelimelerinden oluşmuş birleşik bir isimdir ve her ikisi de "padişah ahırlarına ve onlarla ilgili gereçlere bakmakla görevli kimse."³¹ demektir.

Mirza-zâde Mehmed Efendi Câmii: Câmi, H. 1143 (M. 1730-31) senesinde yapılmıştır. Şeyhül-İslâm Câmii ve Nur Câmii de denilmiştir. Câmi, şeyhülislâm Mirzazâde şeyh Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Murâd Reis Câmii: Alaca Minare Mescidi ve Murâd Kaptan Mescidi de denilmektedir. Bânisi, Kanuni dönemi kaptanlarından Murad Reis'dir. Mescidin yapılış tarihi belli değildir. Murad Reis, H. 1012 (M. 1603) tarihinde vefat ettiğine göre mescidi bu tarihten evvel yaptırmış olmalıdır.

Kaptan Paşa Câmii: Câminin ilk bânisi Hamza Fakih adında bir zattır. M. 1499 yılında yaptırılan câmi, zamanla harap olmuş, III. Ahmet döneminde, Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa tarafından M. 1727 yılında ihya ettirildiği için câminin adı Kaptan Paşa Câmii olarak günümüze kadar gelmiştir.

31 TDK Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5856ca662b6868.68387212 (14.10.2016 tarihinde erişildi.).

Malatyalı İsmail Ağa Câmii: Darü's-sa'âde Ağası olan Malatyalı İsmail Ağa tarafından M. 1635 yılında yaptırılmıştır.

Nasuhî Mehmed Efendi Tekkesi Câmii: Tekkenin semahanesi olan câmi ve müştemilâtı, ahşap olarak, Sultan IV. Mehmet'in kızı Hatice Sultan'ın eşi, Damat veya Enişte sıfatları ile anılan Moralı Sadrazam Hasan Paşa tarafından H. 1095 (M. 1684) tarihinde, kendisine büyük saygı duyduğu, şeyh Nasuhî Mehmed Efendi için yaptırılmıştır.

Pazarbaşı Mescidi: Bânisi Pazarbaşı Ahmet Ağa'dır. H. 1109 (M. 1697)'de Pazarbaşı Ahmet Ağa tarafından kâgir ve minaresi ahşap olarak bina olunmuş. 1980 tarihinde yeri değiştirilmek suretiyle yeniden yapılmıştır.

Rum Mehmed Paşa Câmii: Kefeki taşından yapılan yüksek tak kapısının üzerindeki Arapça kitabenin turnak içindeki kelimeler ebced hesabına vurulunca H. 876 (M. 1471-1472) tarihi elde edilir ki, bu da câmiin bu tarihte inşa edildiğini gösterir. Rum Mehmet Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamlığını yapmıştır.

Selîmiye Câmii: Selimiye Câmii'nin mimarının adı hiç bir eserde geçmemektedir. Câmînin yapımına başlandığı sırada, yani H. 1216 (M. 1801) senesinde Hassa Mimar Başısı Ahmet Nureddin Ağa idi. Plânlar, bu zat tarafından yapılmış olabilir. Ahmet Nureddin Ağa, bir sene sonra bu görevden ayrılmış ve yerine H. 1217 (M. 1802) tarihinde İbrahim Kâmil Ağa mimar başı olmuş ve bir sene sonra H. 1218 (M. 1803) tarihinde ayrılmıştır. Yerine Kasım Ağa getirilmişse de çok kısa zamanda işten el çektilmiş ve Mimar Halifesi Musa Ağa Mimar Başısı olmuştur. Musa Ağa, bu görevi H. 1220 (M. 1805) senesine kadar yürütmüş ve mabet onun zamanında bitirilerek ibadete açılmıştır. Kitâbesinden de anlaşılacağı üzere câmi, 1219 (1804-1805) tarihinde Sultan III. Selim tarafından yaptırılmıştır. III. Selim tarafından M. 1789-1807 yılları arasında; muvakkithane, çeşme ve bir sebül ile birlikte inşa edilen Selimiye Câmii, Selimiye Kışlası'nın karşısındadır.

Selman Ağa Câmii: Selman Ağa, Babü's-sa'âde Ağası (Kapı Ağası-Kızlar Ağası) olup Sultan II. Bayezid'in fermanı ile idam edilmiştir. Câmînin kitâbesinden anlaşıldığına göre câmi, 912 senesi Recebinde (Kasım/Aralık 1506) tamamlanmıştır.

Serçe Hatun Câmii: Başlangıçta ahşap bir mescit olarak inşa edilen yapı hakkında aydınlatıcı bilgiler oldukça azdır. Mescit, 1997 yılında Hacı Harun Ekşi adında bir hayır sahibi tarafından câmi olarak yeniden yaptırılmıştır.

Sinan Paşa Câmii: Câmi, hamam, çeşme ve bütün bir mahalle, Yemen Fatihî Sinan Paşa tarafından kendi parası ile yapılmıştır. Fakat hangi tarihte yaptırıldığı belli değildir. Külliye'nin mimarı Mimar Davut Ağa'dır. Yemen Fatihî Sinan Paşa,

bir Osmanlı veziri olup 1520-1596 tarihleri arasında yaşamış ve beş defa Sadrazam olmuştur.

Solak Sinan Câmii: Bânisi, Solakbaşı Sinan Ağa'dır. Câmi, H. 955 (M. 1548) tarihinde tamamlanmıştır. Sinan Ağa'nın bir lakabı da Kabasakal'dır. Kanuni Sultan Süleyman'ın emir subaylarından. "Solak, Osmanlı Kapıkulu teşkilâtında bir sınıf askerinin adıdır. Padişahların muhafız bölükleri idi. Padişahlara arkalarını dönmek için sol elleri ile ok attıklarından Solak adını almışlardır." (HASKAN, a.g.e. s. 341).

Şehîd Süleyman Paşa Câmii: Bânisi, Hersekli Sarı Süleyman Paşa'dır. Sultan IV. Mehmet saltanatını başlarında Topkapı Sarayı'ndaki helvacılar zümresine dahil olmuş, padişahın musahiblerinden Dilsiz Tavşan Ağa'nın kethüdası ve sonra kapucubaşı ve daha sonra da M. 1669'da çavuşbaşı ve Fazıl Ahmet Paşa'nın kethüdası olmuştur. Süleyman Paşa, Câmiiini H.1088 (M.1677) senesinde inşa ettirmiştir.

Şehidlik Câmii: Karacaahmet Mezarlığı içinde yer alan Câmi, H. 1336 (M. 1917-1918) tarihinde yapılmıştır.

Şemsî Paşa Câmii: Câmi, H. 988 (M. 1580) tarihinde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Câmînin bânisi olan Şemsi Ahmet Paşa, Enderun'dan yetişmiştir. Sırasıyla Kanunî'nin, II. Selim'in ve Sultan III. Murad'ın müzahabliğini yapmıştır. Şemsi Paşa, câmî yapıldığı sırada; yani H. 988 (M. 1580) tarihinde vefat ederek, câmînin sol tarafındaki türbesine gömülmüştür. Câmi külliyesinin bir parçasıdır. Halk arasında Kuşkonmaz Câmii olarak da bilinmektedir.

Şeyh Nevruz Câmii: 19. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen ahşap câmidir. Havuzbaşı Tekkesi olarak da bilinen Şeyh Nevruz Tekkesinin bulunduğu yerdedir.

Şüca' Bağî Câmii: Mescit olarak inşa edilen yapının bânisi, Selâmi eş-Şeyh Ali Efendi'dir. Ali Efendi H. 1104 (M. 1692) tarihinde vefat etmiştir. Ancak mescit onun adıyla değil, Nişancı, Hacı, Şehlâ, Yek-çeşm, Şehlâgöz ve Şüca' lâkablari ile bilinen Ahmed Paşa'nın bir lakabı ile anılmaktadır. Zira kendisi mescidi yeniden yaptırmış veya tamir ettirerek yanına bir de çeşme ilâve etmiştir. Arapça asıllı şüca'; yiğit, cesur, bahadır demektir.

Tavaşî Hasan Ağa Câmii: 1587-1588 tarihlerinde inşa edilmiştir. Tavaşî Hasan Ağa, XVI. yüzyılın ünlü Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın hazinedârı idi. Bir başka adı da "Hadım Hasan Ağa" idi. Arapça asıllı tavaşî; hadım, harem ağası demektir.

Toygar Hamza Câmii: "Bânisi, Toygar lâkabıyla meşhur Hamza Çelebi'dir. Toygar, tarla kuşu, turgay anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. Yapı, mescit olarak

inşa edilmiş, daha sonra câmi ye dönüştürülmüştür. Toygar Hamza'nın şâhidesi-ne göre mescit İstanbul'un fethi yıllarında inşa edilmiştir.

Üryânîzâde Câmii: Nakkaş Mezarlığı'nın dibinde, ahşap oymalı minaresi ile dikkatleri çeken mescidi, 1860'da Üryânîzâde Cemil Molla yaptırmıştır. 1889'da ise oğlu Şeyhülislam tarafından yeniden inşa edilen ahşap câminin kırk günde yapıldığı söylenmektedir. Tam adı Şeyhülislam Üryânîzâde Ahmed Esad Efendi Mescidi'dir. Kuzguncuk'un gayrimüslim ağırlıklı bir semt olması nedeniyle Üryanizâde Câmii Kuzguncuk'un ilk câmiidir. Üryân ('uryân) kelimesi Arapça asıllıdır ve 'çıplak' anlamındadır.

Vâlîde-i Atîk Câmii: Tam adı Nûrbânû Sultân Vâlîde-i Atîk Câmii'dir. III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1570'lerde Mimar Sinan'a. 2. Selim'in eşi, 3. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan adına 1570- 1583 tarihleri arasında Mimar Sinan tarafından inşa edilen Atik Valide Câmii'ne Eski Valide Câmii ve Toptaş Câmii de denilmektedir. Câmi, medrese, kervansaray, hamam, darülkurra, darulhadis, darüşşifa, sıbyan mektebi, imaret, tabhane, aşçı konağı tekke gibi müstemilâtıyla İstanbul'un en geniş külliyesi arasında yer almaktadır. Arapça asıllı atîk kelimesi eski manasındadır. Câminin adını teşkil eden bu farsça terkipte 'eski' olan vâlîde değil, câmidir.

Vanîköy Câmii: Vanî Mehmed Efendi Câmii: 1665 yılında Vanî Mehmed Efendi tarafından yaptırılmış, daha sonra Sultan I. Mahmud, bir hünkâr mahşli eklettirmiştir. Hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi, vâ'iz ve hatîb olan Vanî Mehmed Efendi, H. 1096 (M. 1685) yılında Bursa'da vefat etmiştir.

Yeni Çeşme Câmii: Ağa Câmii ve Mehmed Ağa Câmii adlarıyla da anılan bu ibadetgâhın bânisi, Kızlarağası Mehmet Ağa'dır. "Mehmet Ağa, aslen Habeş'tir. Sultan III. Murat devrinde ve 1582 tarihinde darü's-saâde ağası olmuştur. Kendisi ilk Habeş asıllı Harem

Ağası'dır. Mehmet Ağa, H. 999 Rebiülâhbirinde (M. 1591) idam edilerek Çarşamba'da, Câmîinin yanındaki türbesine gömülmüştür."³²

Yeni Vâlîde Câmii: Câmi, hünkâr mahfili, çeşme, sebil, türbe, muvakkithane, mektep, imaret, şadırvan, havuz, su deposu, çarşı, bedesten ve meşruta evlerinden oluşan külliyeinin bir parçasıdır. Sultan III. Ahmet'in annesi Rabia Gülnûş Emetullah Valide Sultan tarafından 1708-1711 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Mimarı, Lâle Devri başmimarı Kayserili Mehmed Ağa'dır.

³² Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar I*, Veli Saylam (koor.), Süleyman Nevzat Özdemir (Redaksiyon), İstanbul 2001, s. 378.

Adını Bir Yerleşim Yerinden ya da Başka Bir Şeyden Alan Câmiler

Bu câmilerin bazıları birer belirtisiz ad tamlaması bazıları da sıfat tamlamasıdır.

Bulgurlu Mescit Câmii: Bulgurlu Mescidi bânisi Mehmet Ağa H. 1091 (M. 1680)'de mescidi bina ettirmiştir. Bulgurlu Mescidi, diğer pek çok câmi gibi yeniden yaptırılmıştır. Yeniden yapım tarihi 1995'tir.

Burhaniye Câmii: II. Abdülhamid Câmii de denilmektedir. Sultan II. Abdülhamid, 1902 yılında köye bu câmii yaptırmış ve oğlu Burhaneddin Efendi'nin adını vermiştir. Bundan sonra köy, Burhaniye ismini almıştır. Köyün eski adı Muhacir Köyü idi.

Çiçekçi Küçük Selimiye Câmii: Bir tekke olarak M. 1801-1806 yılları arasında inşa edilmiştir. Yapımından 30 sene sonra Şair Pertev Paşa tarafından bugünkü haliyle tamir edilmiştir. Selimiye Tekkesi, Behçet-i Konevî Câmii adlarıyla anılmaktadır.

Çinili Câmi: M. 1640 tarihinde, Sultan I. Ahmet'in eşi, Sultan IV. Murat'ın ve Sultan İbrahim'in annesi Mahpeyker Kösem Sultan tarafından yaptırılmıştır. Câmiden başka, bir medrese, bir şadırvan, bir sebül, bir mektep, bir çeşme ve bir de çifte hamam bina edilmiştir. Câmi halk arasında 'Çinili Câmi' olarak maruftur.

Debbağlar Câmii: Tabaklar Câmii ve Konyalı Birâderler Câmii adlarıyla da bilinir. Bânileri, Hacı Ferhat ve kardeşi Hacı Mehmet adındaki hayır sahipleridir. Bu mescidin yapımı, Valide Sultan Câmii'nin tamamlanmasından dört sene sonra; yani H.995 (M.1587) senesindedir. Câmi ismini, Tabaklar Meydanı'nın yanından akan dereden almıştır. Debbâğ, Arapça asıllı bir kelimedir ve sepicî manasındadır. Sepicî; deri, post vb.ni kullanabilecek duruma getirmek için uygulanan işlemlerin tümünü yapan kimsedir.

Kandilli Câmii: Boğaziçi câmilerindedir ve Kandilli İskelesi'nin hemen yanındadır. M. 1751'de Sultan I. Mahmud tarafından yaptırılmıştır.

Küçük Çamlıca Çilehâne Yeni Câmii: Musallâ Mescidi de denilmektedir. Çilehane Mescidi H. 1024 (M. 1616) tarihinde yapılmıştır. Daha sonra yeniden inşa edilmiştir.

Namazgâh Câmii: Câvid Ağa Câmii de denilmektedir. Câmi, Sultan II. Abdülhamit'in harem ağalarından Musahib Cavit Ağa tarafından 1906 tarihlerinde yaptırılmıştır.

Divitçiler Câmii: Bir mescit olarak 944 (1537-38) tarihinde vefat eden Mehmet Ağa adında bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Takkeci Mescidi, Arakiyeci Mescidi de denilmektedir. Mescit, Arakiyeci Hacı Cafer Çelebi tarafından yenilenmiştir. Takriben 200 sene sonra III. Sultan Mustafa devrinde, Seyyid Mehmet

Emin Ağa tarafından minber konulmak suretiylecâmi haline getirilmiştir. Arapça asıllı arakiyye; bilhassa dervişlerin kullandığı, yünden yapılmış bir cins külahtır.

Türkiye Türkçesi Dönemi Camileri

Bu dönem câmilerinin en önemli ortak özelliklerinden biri, adlarını çoğunlukla buldukları mahalleden, semttan almaları, bir diğer özelliği ise ihtiyaç hâsıl olduğu için inşa edildiklerinden çoğunlukla ahalinin, mahalle sakinlerinin bağışıyla inşa edilmeleridir. Ayrıca yeni dönem câmilere İslâm tarihinin önemli kişileriyle, önemli mabetlerin isimlerinin verilmesi de dikkate şayan ayrıntılardandır.

Abdurrahman Soyak Câmii: Soyak A.Ş. tarafından 1997’de inşa edilmiştir.

Akabe Câmii: Yapımına 1995 yılında câmî yaptırma derneği vasıtası ve halktan toplanan yardımlar ile başlanmış 5 Aralık 1999’da ibadete açılmıştır.

Akçakoca Câmii: 1991 yılında Veysel Beyhatun adlı bir hayırsever tarafından yaptırılmış ve 1993 tarihinde ibadete açılmıştır.

Albayraktar Câmii: Mahalle sakinlerinin yardımı ile 1981 yılında yapımına başlanmış, on iki yılda; 1993 yılında bitirilerek ibadete açılmıştır.

Alvarlızade Câmii: 1996’da Alvarlı Efe Hazretleri İlim ve Sosyal Hizmetler Vakfı tarafından halkın bağışları ile başlanmış ve 9 Haziran 1997 tarihinde ibadete açılmıştır. Asıl adı Hâce Muhammed Lutfî olan Alvarlı Efe, H. 1285 (M. 1868) – H. 1376 (M.1956) tarihleri arasında yaşamış ilim ve irfan sahibi bir zattır.

Amine Hatun Câmii: İnşasına 2004 yılında başlanan Câmî, iki yılda tamamlanarak ibadete açılmıştır. Bulgurlu Mahallesiindedir.

Bağlarbaşı Câmii: 1974 yılında semt sakinlerinin bağışlarıyla inşa edilmeye başlanmış, iki yıl sonra; 1976 tarihinde bitirilerek ibadete açılmıştır.

Barbaros Câmii: 1977’de inşasına başlanmış, halkın yardımları ve bağışlarıyla 1981 yılında ibadete açılmıştır. Câmî, Barbaros Mahallesiindedir.

Bilâl-i Habeşi Câmii: Yapımına 1980 yılında küçük bir mescit olarak başlanmış, daha sonra halkın ve derneğin katkılarıyla alt kat ve üst katları yapılarak 1985 yılında ibadete açılmıştır. Câmî, Mehmet Akif Ersoy Mahallesiindedir.

Bulgurlu Fatih Câmii: Dernek ve cemaatin katkılarıyla 1994’te yapımına başlanan câmî, 1995 tarihinde ibadete açılmıştır.

Cennet Câmii: İnşasına 1965 yılında hayırsever Hacı Ahmet Ünal öncülüğünde başlanmış ve halkın bağış ve katkılarıyla tamamlanarak 1967 yılında ibadete açılmıştır. İhtiyaca binaen câmi daha sonra genişletilerek bugünkü hale getirilmiştir.

Çavuşoğlu Câmii: İnşasına 1994 yılında Acıbadem halkının bağışları ile başlanmış ve 1995'te ibadete açılmıştır.

Çengelköy Huzurtepe Câmii: 1987'de dernek tarafından alınan arsa üzerine inşaatına başlanmış ve 1988'de ibadete açılmıştır.

Çiçekçi Mehmet Efendi Câmii: 1997 yılında halkın bağışları ile inşaatına başlanmış, 2000 yılında da hizmete girmiştir. Câmi, Kuleli Mahallesindedir.

Emanet Alemdar Câmii: Mahalle sakinlerini bağışlarıyla yapılan câmi 30 Kasım 1988'de hizmet vermeye başlamıştır.

Esatpaşa Merkez Câmii: İnşasına 1981 yılında ahalinin bağışları ile başlanan mâbedin ibadete açıldığı tarih 1985'tir.

Esentepe Câmii: Kirazlıtepe Mahallesinde bulunan câmi, 1981 yılında inşaatı tamamlanarak ibadete açılmıştır.

Ferah Mahallesi Yeni Câmii: Halkın bağışlarıyla inşaatına 1982 yılında başlanan câmi, 1985 yılında ibadete açılmıştır.

Fetih Câmii: Adını bulunduğu mahalleden alan câmilerden biridir. 1991'de yapımına başlanmış, iki yıl sonra; 1993 yılında ibadete açılmıştır.

Goncagül Câmii: 2000 yılında mahalle sakinlerinin bağışlarıyla inşaatına başlanmış, 2001'de ibadete açılmıştır. Câmi, Selami Ali Mahallesindedir.

Gümüşsuyu Câmii: 1992 yılında Gümüşsuyu Vakfı adına yapımına başlanmış ve 1993'te yapımı tamamlanmıştır. Câmi, Kısıklı Mahallesindedir.

Güzeltepe Câmii: 1971 yılında halkın yardımı ve desteği ile yapımına başlanmış, 1973'te ibadete açılmıştır. Câmi, adını mahalleden almıştır.

Güzide Hatun Câmii: hem dernek hem de halkın bağışları ve yardımlarıyla 1981 yılında ibadete açılmıştır.

Hacı Emin Yıldırım Câmii: 1985 yılında inşa edilmeye başlanan câmi, 1989'da ibadete açılmıştır. Câmi yerinin arsasını Hacı Emin Yıldırım adlı hayırsever bir zat bağışlamış, aynı zamanda inşa sürecinde de diğer hayırsever insanlarla birlikte maddi destek sağlamıştır.

Hacılar Câmii: Esatpaşa Mahallesinde bulunan câminin inşaatına 1977 yılında başlanmış, bir yıl sonra inşaatı tamamlanarak ibadete açılmıştır.

Halid Bin Velid Câmii: İslâm tarihinde Allah'ın Kılıcı lakabıyla maruf sahabelerden Halid Bin Velid'in adına Mehmed Akif Ersoy Mahallesi'nde inşa edilen câmînin yapımına 1994'te başlanmış, peyderpey eklemelerle bugünkü halini almıştır.

H. Ömer Câmii: İslâm'ın ilk dört halifesinin ikincisi olan Hz. Ömer adına, Bahçelievler Mahallesi'nde kurulan bir derneğin öncülüğünde 1992 yılında yapımına başlanmış ve aynı yıl inşaatı biterek ibadete açılmıştır.

H. Ali Gamâme Câmii: İslâm'ın ilk dört halifesinin dördüncüsü Hz. Ali adına, 1996 yılında inşa edilip tamamlanarak ibadete açılmıştır. Arapça bir kelime olan gamâme, 'bulut' demektir. Medine'deki Gamâme Câmii'ne ithafen bu ad verilmiştir. Câmi Çengelköy'dedir.

H. Ebubekir Câmii: İslâm'ın ilk dört halifesinin ilki olan Hz. Ebu Bekir adına, 1996 yılında, mahalle sakinleri tarafından yapılan bağışlarla inşa edilmeye başlanmış, 1997 yılında da ibadete açılmıştır. Câmi, Ferah Mahallesi'ndedir.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tatbikat Câmii: Eskisi yıkılarak yenisi 2015'te yapıldı ve ibadete açıldı.

Selâmi Ali Efendi Câmii: Kuruçeşme Câmii olarak da bilinen yapı, 1965 tarihinde büyük mutasavvıf, Celvetiye Tarikatı'nın Selâmiye kolunun kurucusu şeyh Selâmi Ali Efendi'nin aziz hatirasını yâd etmek için yaptırılmıştır. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı kurucularından uzun yıllar vakfın müteveli üyeliği yapan Fahreddin Tivnikli (1954-2014) adına yeniden inşa edildi (2016).câminin tam adı Selâmî Fahreddin Tivnikli Câmisi'dir. (Bkz.Fotoğraf 11.)

Şakirin Câmii: Karacaahmet Mezarlığının Zeynep Kamil'e bakan girişine yapılan câmi soyadı Şakir olan hayırsever bir aile tarafından yaptırılmıştır. Yapım tarihi 2009 yılında hizmete girmiştir.

Kazdal Câmii: Hacı Yakup Kazdal adlı bir hayırsever tarafından 1957 yılında yaptırılmıştır. İcadiye Mahallesi'ndedir.

Büyük Çamlıca Câmii: Üsküdar'da yapılmaya başlanan Türkiye tarihinin en büyük câmii yapım projesidir. Yapımına 29 Mart 2013 yılında hafriyat çalışması yapılarak başlanan câmi ve külliye, tamamlandığında 37,500 kişilik kapasiteli olacak. 10 bini kapalı, 5 bini avludan oluşmak üzere 15 bin metrekare alana yapılmaktadır. İnşaatı devam etmektedir.

Bunların dışında Üsküdar sınırları içinde yer alan câmiler şunlardır: Erzurum Sitesi Camii, Havuzbaşı Câmii, Saray Câmii, Küplüce Câmii, Birlik Câmii, Oğuzhan Câmii, Kerime Hatun Câmii, Vahdet Câmii, Çınarlı Câmii (Abdullah Paşa Câ-

mii, Hamdullah Paşa Câmii), İmâm-ı Azâm Câmii, Hamdullah Paşa Câmii, Talimhane Câmii, Hacı Bayram Veli Câmii, Kısıklı Câmii, Kirazlıtepe Büyük Câmii, Taşocakları Câmii, Tütüncü Mehmet Efendi Câmii, Göztepe Câmii, Evliya Hoca Câmii, Şeyh Câmii, Altunizade Kuru Câmii .

Son zamanlarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarihî câmilerin temizliğini, güvenliğini ve onarımını üstlenmiştir. (Fotoğraf 51.) Bu çalışmanın çok faydalı olacağını düşünüyoruz. Fakat sadece tarihî câmilerin değil, tüm ibadethanelerimizin (cami, mescit, namazgâh) temizliği ve onarımı önem arz etmektedir.

Fotoğraf 51. Tarihî Câmilerin hepsinde bu afişi görmek mümkündür

Sonuç

İslam memleketlerinin birer simgesi, Allah'ın evi, Müslümanların ibadet mekânları, pek çoğu ata yadigârı olan câmilerin her şekilde korunup kollanması tüm Müslümanların görevidir. Üsküdar câmileri başta olmak üzere, câmilerin sorunları incelenip tespit edilmeli ve manevi yüceliğine yakışır hâle getirilmelidir.

Çalışmamız süresince câmi adının menşeyinden ötürü, câmi adlarının yazılışında sorunlar olduğunu gördük. Türk Dil Kurumu, artık tamamen Türkçenin malı olmuş, âdeta Türkçeleşmiş bu adı, yeni yapılacak câmilerde câmi adı ..... CAMİSİ şeklinde olacaktır gibi bir kurala bağlayabilir. Osmanlı dönemi câmilerin adları, o dönemin dil hususiyetlerine uygun olarak ve eserlerin tarihî dokusuna uyacak tarzda yeniden yazılabilir. Özellikle câmilerin künyelerinin yazıldığı tabelalar bir standarda ulaştırılabilir, câmilerle ilgili bilgiler açık, anlaşılır ve doğru bir Türkçeye yeniden yazılabilir. Pek çoğu özel bir addan oluşan câmilerin adı yazılırken lakap ister başta ister ortada olsun ayrı yazılmalıdır. Böylece farklı yazılışların önüne geçilmiş olacaktır. Türk Dil Kurumu, bu teklifi değerlendirebilir. Son olarak da câmilerin çevre düzenlemeleri için uzmanları tarafından yapılabilir, câmi ve çevresine gelişigüzel yazılar yazılmasının, afişler asılmasının önüne geçilebilir.